

Z literárního muzea: Jan Karafiát

Viktor Viktora

vviktora@kcj.zcu.cz

Jan Karafiát (4. 1. 1846 Jimramov – 31. 1. 1929 Praha)

Vladimír Thiele zaznamenal ve *Fůře humoru o slavných lidech* charakteristickou historku o Janu Karafiátovi. Při jeho kněžském působení ve valašské Hrubé Lhotě (dnes Velká Lhota) navštívil faru superintendant Ferdinand Císař. Po večeři si zapálil doutník, ale hostitel ho upozornil, že se „u nich“ nekouří, a kdo by chtěl kouřit, ať jde na zahradu. Host uposlechl, ale záhy se ozvalo z oken Karafiátovy pracovny: „My zde nemůžeme pracovat, neboť sem jde ze zahrádky kouř.“ Dr. Císařovi to nedalo, aby se nezeptal: „Prosím vás, kolik vás tam je?“ Odpovědělo ticho. J. Karafiát žil totiž neženat. Ovšem mezi pevné zásady jeho spořádaného života patřila abstinence, a to i kuřácká.

Historika naznačuje jistý povahový rys vždy elegantního J. Karafiáta – neskláněl se před autoritou ani před jejími požadavky. Proto se také například nepovažoval za evangelického agitátora, nesnažil se za každou cenu získávat nové věřící, o což usilovali nadřízení. Nebylo divu, že neshody s představenými zasahovaly do jeho pracovního života, a tak po vedení učitelského semináře v Čáslavi (1872–1874) přijal od roku 1875 funkci evangelického faráře ve Hrubé Lhotě. Zde vydržel 20 let a v Praze se pak ujal v nezávislejším postavení misionářské činnosti. Tady také dokončil dlouholeté závažné komparativní studium překladu Bible kralické, které zahájil studií Rozbor kralického Nového zákona co do řeči a překladu (1878).

S Karafiátovým jménem jsou neoddělitelně spjati *Broučci*, dokonalý prozaický protějšek nepřekonatelné Sládkovy básnické trilogie pro děti. Začal o nich uvažovat po ukončení teologického studia v roce 1869. Studoval v Bonnu, Berlíně a Vídni. Rozhodující pak byl sedmiměsíční pobyt ve Skotsku (1871–1872). Tam se mladý teolog dostal na pozvání Svobodné skotské církve, jež se ve čtyřicátých letech odtrhla do státní církve (Established Church). Během pobytu v Edinburku se seznámil se šlechtičnou Jane Dennistoun Buchananovou of Auchentorlie, svou celoživotní rádkyní, podporovatelkou a duchovní záštitou. Ona ho při jedné procházce na auchentorlieském panství u vodopádu řeky Clydy „důtklivě požádala“, aby začal psát, když se zmínil o svých „broučkovských“ úvahách. Lady Buchananová se také několikrát pokusila najít Karafiátovi životní partnerku. Zůstalo u ušlechtilé snahy.

Broučci hluboce koření v autorových životních prožitcích a pocitech. Model Broučkovy rodiny – deset dětí – odpovídá devíti Karafiátovým sourozencům z dvojího matčina manželství. Jen byl obrácen poměr chlapců a děvčat. Proti sedmi broučkům a třem berušským měli Karafiátovi sedm děvčátek a tři hochy. Mezi sourozenci se pohybovala i Maruška se zchromlou nožičkou – podobně jako mezi broučky Beruška. Neprovdaná lady Buchanánová se stala vzorem pro předobrou Janinku z chaloupky v mechu a vřesu u lesa. Také nešťastné Broučkovy zamilování do sedmítečného slunéčka Verunky bývá interpretováno jako ozva Karafiátova neopětovaného vztahu k Hermině Langenové, neteři továrníka Gustava Langena, u něhož byl autor *Broučků* několik měsíců na rozhraní let 1869–1870 domácím vychovatelem v Kolíně nad Rýnem. Do *Broučků* se také dostala postava jimramovského slaboduchého Petra – to v podobě Zlatohlávka, který se přibatočil k Broučkově svatbě. V ústech Broučkovy maminky se uplatnily glosující či umravňující sentence maminky autorovy.

Není mnoho děl a zvláště v literatuře pro děti, kde by měla smrt takovou žeň jako v Broučích. A přeče z Karafiátova vyprávění nevanou stíny zmaru. Podle pamětníků přitahovaly jeho pozornost zvláště dětské pohřby. Pověstná byla několikahodinová kázání, jimiž je prováděl. Smrt podle něho logicky pečetila lidský život. Přinášela uklidnění, usmíření. Pokud by ji někdo chápal jako krutou, pak v Broučích připravuje malého čtenáře na krutost života. Než o krutosti by se lépe hodilo hovořit o neúprosnosti, zákonitosti či absolutnosti života. Životní cesta směřuje k pevnému cíli i svému konci. Je to nekonečný, souvislý proud plynoucí pravidelným tokem. Ale ani skon, ani neúprosnost nejsou věčné. Po nich přichází nový život a v tomto koloběhu tkví a z něho se odvíjejí naše životní osudy. Neúprosnost osudu může být mírněna pokorou a trochu anachronicky řečeno empatií. Podobně jako v *Babičce* B. Němcové je u J. Karafiáta majestát smrti něčím nevyvratitelným, ale rovněž přirozeným, a ač je u obou smrt všudypřítomná, nevaně z Broučků ani Babičky atmosféra bezútěšnosti.

Obdivuhodnou cestu *Broučků* zahájil rok 1876. Autor je vydal vlastním nákladem. Jeho jméno nebylo uvedeno ani na prvním, ani na dalších osmi vydáních. Do roku 1995 jich vyšlo 85. Již od počátků vyvolala kniha sympatickou pozornost v evangelických kruzích. Průlomem do čtenářských kruhů však byla rozsáhlá esejistická recenze literárního a výtvarného kritika Gustava Jaroše-Gammy. V září 1893 ji nepodepsanou uveřejnil v časopise *Čas*. Karafiáta nazval českým Andersenem. Zajásal i nad stylem jeho vyprávění: „Celá knížka psána slohem tak jednoduchým, jak by dítě psalo [...] na dětsky básnickém slohu lze teprve měřiti básnický dar básníka Broučků.“¹ Jan Herben, šéfredaktor *Času*, pak v *Knize vzpomínek* uvedl, jak náhodou objevil v knihkupectví neprodávaný spisek s nevábnou obálkou a jak mu po přečtení přišlo na mysl, že objevil tajný poklad. Chtěl tento svůj názor konfrontovat s míněním mladšího a kritičtějšího spolupracovníka redakce, požádal o jeho vyjádření a pak dal přednost v uveřejnění recenze jemu. A tak G. Jaroš nadšeně Broučky uvítal a doprovodil je ke čtenářskému triumfu.

Karafiátova próza pak začala žít svým životem nejen jako kniha. Doprovázeli ji citliví ilustrátoři – například Vojtěch Preissig, Josef Wenig, Ondřej Sekora, Marie Fischerová-Kvěchová, Otakar Štáfl, František Václav Eisenreich, Jiří Trnka... Broučci byli nesčetněkrát dramatinizováni pro loutkové divadlo – tak je třeba upravit Skupův plzeňský spolupracovník Jindra Krejčík. Počet dvou desítek překračujících dramatinizace pro herecké obsazení. Otmar Mácha zkomponoval balet, Ladislav Matějka operu. Za nacistické okupace se stávali útěchou. V padesátých letech minulého století byli vyřazováni z knihoven, reedice nepřicházela v úvahu, i když kontroverzní filozof a ideolog ústředního výboru KSČ Arnošt Kolman v jejich překladu do ruštiny a ukrajinštiny vypustil nebo přetvořil modlitby a vše, co souviselo s úctou k Bohu. Zdeněk Nejedlý k této úpravě napsal předmluvu, v níž Karafiátovo evangelictví spojil s odkazem českých bratří jako dědiců J. Husa a husitů. Další překlady byly pořízeny do slovenštiny, polštiny, němčiny, angličtiny...

Svérázný a obsáhlý doprovod Broučků vytvářejí pětisvazkové Karafiátovy vzpomínky – *Paměti spisovatele Broučků* (1919–1928). Hluboce, nikoliv bigotně věřící autor, jemuž splyvala víra s pokorou a etickým imperativem, tu dává jemně, ale dost otevřeně nahlédnout do svých životních osudů, pocitů i morální neotřesitelnosti.

¹ JAROŠ-GAMMA, G. Broučci. Pro malé i veliké děti. *Čas*, 7, 1893, s. 547.

Broučkovská tematika zastínila další tvorbu řadící se do zákrytu za Karafiátovo „opus magnum“: jsou to esejisticky pojatá studie *Jan Hus* (1870), poměrně úspěšná v evangelických kruzích, novela *Kamarádi* (1873) s nezvyklým tragickým tónem, dvousvazková *Broučkova pozůstalost* (1900), obsahující veršovou tvorbu, pohádky, příběhy ze života, podobenství, bajky. Tato díla podávají svědectví nikoli o autorových ambicích, ale o zaujetí pro morálku, humor nebo křesťanskou didaxi. Totéž platí pro několikeré vydání *Katechismu Jana Karafiáta* (1876, další vydání pod titulem *Křesťanské učení*) a posmrtně vydaná *Kázání Jana Karafiáta* (1941). Teologické úvahy i biblické překladové studie uveřejňoval v *Evangelických listech*, *Hlasech ze Sionu*, v *Reformovaných listech*.

Trochu jiná tvář, než ji načrtl V. Thiele citovaný v úvodu, tvář, považující za zásadní morální a křesťanské zásady, na nás shlíží z vyznání, jímž Jan Karafiát zakončil třetí díl svých vzpomínek: „Při těch mnohých volbách a rozepřích bývala veliká starost, aby se nezdálo, že i já hledám sobě přední stolice ve školách a tučná místa na večerích. Nikdo však mne, pokud vím, z ničeho takového nevinil,(!) a já, ubohý člověk, i v tom pouhou milost Boží uznávám.“²